

Viranomaisten journalistinen merkitys

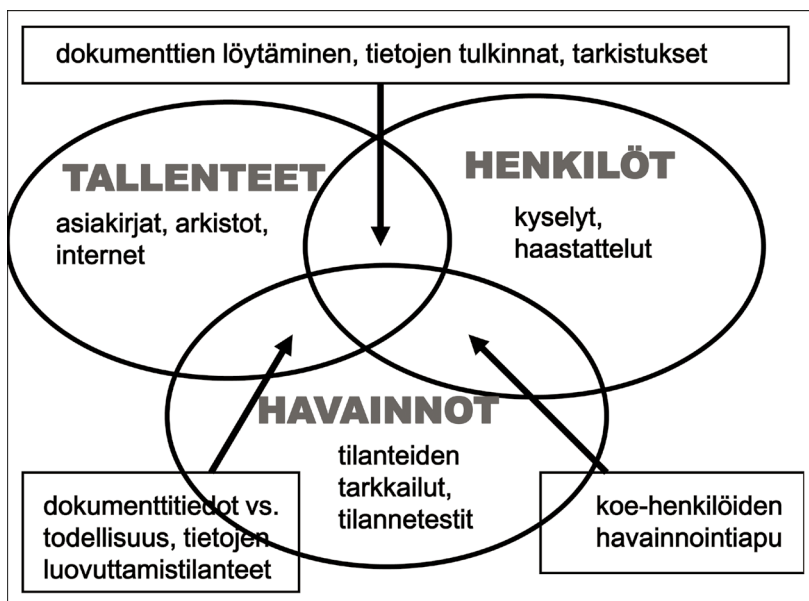

HEIKKI KUUTTI

Journalistinen tiedonhankinta voidaan jakaa pääsääntöisesti kolmeen lähdekäytäntöön: tallenteisiin, henkilölähteisiin ja journalistien tekemään omakohtaiseen tilannehavainnointiin. Esimerkkejä tallenteista ovat paperiset ja digitaaliset asiakirjat ja näitä laajemmat aineistot sekä kuvat, videot, rekisterimerkinnät ja äänitallenteet. Tietojen säilytyspaikkoina voivat olla esimerkiksi arkistot, rekisterit, tietokannat ja internet.

Henkilölähteitä hyödynnetään eniten toimittajien kasvokkain, puhelimitse tai sähköpostitse toteuttamissa haastatteluissa. Myös erimuotoiset kyselyt, joissa vastaajat itse muotoilevat ja tallentavat kertomiaan asioita ja tietoja, voidaan lukea henkilölähteisiin pohjautuvaksi tiedonhankinnaksi.

Havaintoja tekevä journalisti voi toimia tilanteessa ulkokohtaisena tai olla aktiivinen ja rakentaa asioiden selvittämiseksi erilaisia ihmisten käyttäytymisestä todistavia testitilanteita. Journalistinen havainnointi sopii tilanteisiin, joista ei ole olemassa dokumenttiaineistoja tai silminnäkijöitä tai joissa haastateltavat saattaisivat manipuloida toimittajaa. Yksittäisen jutun toteuttaminen edellyttää usein useamman kuin yh-

Journalistiset lähdekäytännöt ja niiden kohteet.

denlaisen lähteen käyttämistä, jolloin niiden yhteiskäytöstä saatava tiedonhankinnan hyöty on suurempi kuin käytettäessä vain yhtä yksittäistä menetelmää.

Henkilölähteet saattavat auttaa tallenteiden etsimisessä tai tulkita niiden sisältöjä. Havainnoitiin pohjautuvat testit saattavat edellyttää erillisten koehenkilöiden käyttämistä ja kokemuksista haastattelemista. Tallenteiden sisältämien tietojen todenmukaisuutta voidaan testata omien havaintojen kautta. Erimuotoisia tallennepohjaisia viranomaisaineistoja ja niiden sisältämiä tietoja pystytään hyödyntämään monella eri tavalla, esimerkiksi referoimalla, erittelemällä ja tilastoimalla. Tieto on tallentamisen seurauksena välillistä, mutta faktojen ohella tallenteet voivat sisältää tulkintoja, varmistuksia, viittauksia ja erilaisia yhteyksiä käsiteltäviin asioihin. Tallenteisiin pohjautuvaa tiedonhankintaa helpottaa se, että tallenne on jonkun halussa ja usein arkistoituna. Kysymys on "vain" siitä, pystytäänkö sen sisältämä tieto saamaan omaan käyttöön.

Tallennepohjaisten aineistojen käyttökelpoisuutta toimitustyössä korostaa se, että viranomaisten päätökset ja toiminta ylipäätään edellyttävät viime kädessä asioiden jonkinasteista dokumentointia. Esi-

merkiksi laadituista asiakirjoista käyvät usein ilmi ratkaisujen taustat, perustelut ja usein myös erilaiset motivaatiotekijät ratkaisuille. Lisäksi tieto voi olla hyvinkin yksityiskohtaista ja viitata muihin käyttökelpoiisiin dokumentteihin, joita ei ehkä onnistuttaisi löytämään ilman tällaisia viittauksia. Arkistoinnin ansiosta tallennettietojen ikä ei yleensä ole ongelma, ja sama tieto voi olla tallennettuna useassa eri paikassa tai asiakirjassa. Vaaraa siitä, että tietojen saaminen heikentyisi henkilölähteiden pidättyvyyden tai salailuhulun takia pienentää dokumenttien käytössä se, että viranomaisaineisto on Suomessa pääsääntöisesti julkista.

Tosin viranomaisaineistojen saaminen ei välttämättä kuitenkaan ole vaivatonta. Aineistot eivät aina ole julkisia eikä edes julkisia aineistoja välttämättä haluta luovuttaa. Tarvittavien tietojen tallentamisesta asiakirjan muotoon ei ole välttämättä varmuutta tai aineistoa ei löydy jostakin muusta syystä.

Tallennepohjaisten aineiston luotettavuutta lisää kuitenkin tietojen säilyvyys ja tästä seuraava "journalistinen kestävyys". Asiakirjat eivät esimerkiksi unohda tai muista asioita väärin tai muuta mieltään ajan kuluessa monien henkilölähteiden tavoin. Viranomaistoiminnalle asetettu yleinen velvoite tallennettavien tietojen paikkansapitävyydestä

LÄHDE	EDUT	HAITAT
dokumentti-lähde	virallisuus, säilyvyys, tietojen ei-journalistinen käyttötarkoitus	puutteellisuus, tarkoitushakuisuus, muodollisuus, sisältörajaukset
henkilö-lähde	usein ainoa tietolähde, tietojen tulkitseminen, etsiminen	muistitietojen rajallisuus, virheelliset tulkinnat kertomisen / salaamisen motiivit
havainto-lähde	omakohtaisuus, tapahtuman yksityiskohtaiset ja mehukkaat kuvaukset	ennakko-odotusten ohjailevuus, virheelliset tulkinnat ja yleistyksen keskittyminen väärin asioihin

Journalististen lähdekäytäntöjen edut ja haitat.

tekee tiedoista myös "virallisempia" ja monessa yhteydessä referoitavia ilman että julkaisemisessa sinänsä syyllistyttäisiin paikkansapitämättömien tietojen kertomiseen. Aineistojen todenmukaisuutta korostaa tietojen lähes reaaliaikainen laatiminen asiakirjoiksi tai muistioksi samanaikaisesti itse kerrottavien tapahtumien kanssa. Lisäksi tietojen luotettavuutta parantaa ja tietoja käyttävän toimittajan manipuloinnin vaaraa vähentää se, että tietojen olemassaolo ei ole edellyttänyt toimittajan aloitteellisuutta, vaan ne ovat syntyneet toimittajasta erillään ja riippumatta hänen tulevasta tiedontarpeestaan. Tietoja ei ole tällöin lähtökohtaisesti muotoiltu varsinaista mediajulkisuutta varten.

Ongelmana tallennettietojen hyödyntämisessä on kuitenkin se, ettei asioista tai tapahtumista kerrota aineistoissa välttämättä oikeilla nimillä. Vaikka tiedot eivät sinällään olisikaan virheellisiä, ne saattavat olla puutteellisia jos asiakirja esimerkiksi sisältää vain ennalta määriteltyn ja tiettyyn esitysmuotoon puettuja tietoja. Seurauksena on, että tietoja voi olla vaikea tulkita ja niiden käsittelemää kokonaisuutta ymmärtää. Ongelmia tietojen käyttämiselle voi aiheuttaa myös se, että asiakirjan laatijalla ei ehkä ole ollut tarvittavaa kykyä tehtäväänsä tai hänellä on saattanut olla jäävyttä aiheuttavia sidoksia asiakirjassa kerrottuun asiaan. Asiakirjoihin kirjatut ratkaisut ja muu tiedot eivät useinkaan anna vastausta journalistisesti kiinnostavaan miksi-kysymykseen.

Viranomaistahojen ulkopuolisten henkilölähteiden ja omien havaintojensa ohella journalistit voivat raportoida viranomaisten toiminnosta hyödyntämällä erimuotoisia virallisia viranomaislähteitä, viranomaistallenteita ja viranhaltijoiden haastatteluja. Päämenetelmiä ovat tällöin lakisääteinen julkisuusperiaate ja viranomaisen mediatiedottaminen.

Julkisuusperiaate määrittää paitsi viranomaisten asiakirjojen ja muiden tallennepohjaisten aineistojen yleistä asiakirjajulkisuutta myös viranomaisilta edellytettyä tiedottamisvelvollisuutta omasta toiminnastaan ja siihen liittyvistä yleisesti merkittävistä asioista. Merkittävästi mediajulkisuuden sisältöihin vaikuttaa kuitenkin myös julkisuusperiaatteen ulkopuolinen viranomaisen ulkoinen tiedottaminen ja mediasuhteiden ylläpitämiseksi harjoitettava pr.

Viranomaistoimintoja koskevan journalistisen tiedonhankinnan ulkopuolelle jää lähtökohtaisesti viranomaisen sisäinen tiedottaminen, asiakirjakohtainen asianomaisjulkisuus sekä siihen pohjautuva viranomaisen tiedotusvelvollisuus asianosaisille. Asianosaisuus ei välttämättä kuitenkaan rajoita tai estä sitä koskevien tietojen hyödyntämistä

Julkisuusperiaatteen ja viranomaistiedotuksen kytkennät viranomaistoiminnoista raportoivaan "viranomaisjournalismiin".

ja julkaisemista mediassa, mikäli journalistit onnistuvat saamaan asianomaisjulkisuuden piiriin kuuluvia aineistoja yhteistyökumppaneina toimivilta asianosaisilta itseltään. Tämäntapaiset "henkilökohtaisemmat" viranomaisaineistot saattavat toimia jutuissa yleisempinä esimerkkeinä viranomaisten tekemistä ratkaisuksista.